

Por que o apóstolo Santiago non chegou a ser papa. Exaltación de Compostela e de Galicia

Manuel Santos Noya

O sermón *Exultemus*, atribuído a un certo papa León, é un dos textos máis interesantes e sorprendentes do *Códice Calixtino*. De forma ousada e sen disimulos o autor proclama a superioridade do apóstolo Santiago sobre S. Pedro, para sacar a conclusión de que este último alcanzou o primado sobre os outros apóstolos, non porque o merecese senón simplemente por ser xa un vello.

Despois de enumerar as coñecidas pasaxes dos Evanxeos nas que S. Pedro, Santiago e S. Xoán aparecen como os discípulos preferidos do Señor, o autor compara os méritos de S. Pedro cos de Santiago. É certo, di, que S. Pedro por seguir a Xesús deixou todo o que tiña, ou sexa unha barquiña e un par de redes, pero Santiago deixou non só o barco senón tamén aos seus pais. Deixou ao pai ao que pola lei estaba obrigado a respectar. E deixou á nai, un ser normalmente aínda máis querido que o pai, sen nin sequera despedirse dela. Tan radical foi a súa entrega que non dubidou en quebrantar a lei por fidelidade ao autor da mesma e pospuxo os sentimentos máis fortes de amor filial para obedecer ao seu Creador.

Nesa radicalidade da entrega e no sumo amor ao seu Señor radica, pois, a supremacía de Santiago sobre S. Pedro, quen en comparación con este practicamente non renunciou a nada. Pero de ser así, engade o autor do sermón, xorde de inmediato unha embrollada cavilación: como se pode entender que un recompensador tan xusto e equitativo coma Deus puidese outorgarlle a S. Pedro o primado en detrimento dos fillos do Zebedeo, que polo devandito eran moito máis dignos que aquel e ademais eran familiares do Salvador segundo a carne?

É certo, prosigue o noso autor, que algúns son da opinión de que Pedro mereceu o primado porque era o apóstolo que máis amaba ao Señor. E está claro que de ser así xa non habería nada que obxectar. Pero a cuestión está precisamente en se pola Escritura se pode probar esa pretendida superioridade do amor de S. Pedro a Xesús. E iso é precisamente o que o autor pon en dúbida, porque cando Xesús lle pregunta a Pedro: «quéresme máis que estes», este, escarmentado da súa anterior presunción, limitábase a responder: «Señor, ti sabes que te quero». Como si dixera: «eu sei que che quero de todo corazón, pero non sei canto che queren os outros». Agora ben, se Pedro mesmo confesa a súa ignorancia, quen se pode considerar máis sabido que o príncipe dos apóstolos para atreverse a afirmar que Pedro era o discípulo que máis quería ao Señor?

Deixémonos, pois, de darlle máis voltas, conclúe o pseudo-León, e confesemos con S. Xerome que a verdadeira razón da concesión do primado a S. Pedro radica na súa idade, porque mentres que Santiago aínda era un mozo fogoso e S. Xoán só un neno, S. Pedro xa era un vello de avanzada idade. E por iso o bo Mestre, como sabía que antepoñer un mozo a un ancián podería dar ocasión a pelexas e envexas entre os seus discípulos, optou prudentemente por elixir ao máis vello.

E aquí seguen toda unha serie de consideracións sumamente interesantes sobre o goberno da igrexa, sobre a ambición típica da xuventude e a necesidade de evitar todo tipo de nepotismo así como sobre os mellores criterios para elección dos bispos etc. Pero non é este o momento adecuado para tratar máis detalladamente estes puntos.

A vellez de Pedro foi, pois, practicamente o seu único mérito para alcanzar o primado dentro do colexio apostólico e chegar a ser o primeiro papa. Esta forte descualificación da figura de S. Pedro resulta sorprendente e probablemente será un caso excepcional dentro da historia da igrexa.

É certo que o autor do sermón recorre a un texto de S. Xerome que efectivamente di algo parecido, pero noutro contexto, ao tratar

da excelencia da virxindade pola que S. Xoán era o discípulo preferido do Señor, e aí é cando afirma que unha das razóns polas que Xesús lle conferiu o primado a S. Pedro en vez de darlo a S. Xoán foi que o primeiro xa alcanzara unha idade madura mentres que S. Xoán aínda era un rapaz. Pero S. Xerome limitábase a facer esta observación sen descualificar en nada a S. Pedro. No noso sermón, en cambio, insístease na superioridade dos méritos de Santiago sobre os de S. Pedro recalcando que este practicamente non tivera que renunciar a nada por seguir a Xesús.

É evidente que esta insistencia en rebaixar a figura de S. Pedro débese exclusivamente ás pretensións político-eclesiais da sede Compostelá. Como segundo a opinión entón común a categoría dunha sede episcopal estaba en función da importancia do seu fundador, é evidente que a exaltación da figura do noso apóstolo é unha forma disimulada –pero ao mesmo tempo moi clara– de proclamar as pretensións político-elesiásticas de Compostela, que se atribuíu o dereito de rexer xunto con Roma e Éfeso toda a cristiandade.

Nisto consiste a famosa ‘teoría das tres sedes apostólicas’ amplamente desenvolvida no *pseudo-Turpino* (cuarto libro do *Códice Calixtino*). De acordo con esta doutrina Éfeso, Roma e Compostela forman as tres principais columnas da igrexa universal do mesmo modo que os seus respectivos fundadores –S. Xoán, S. Pedro e Santiago– foran as tres columnas da comunidade primitiva.

Polo tanto o sermón *Exultemus* non desentoa da visión político-elesiástica exposta noutras pasaxes do *Códice Calixtino*. Pero si, sorprende polo axuízamento tan negativo da figura de S. Pedro, e sobre todo por ter a ousadía de recorrer a un presunto papa León para exaltar a figura de Santiago e desprestixiar a S. Pedro, e así de paso converter a un sumo pontífice en pregoeiro da importancia excepcional da sede compostelá. E todo isto tan só un par de decenios despois do pontificado absolutista de Gregorio VII.

Detrás desta pretensión hexemónica da sede compostelá acostumamos a ver con razón ao gran Diego Xelmírez, pero a verdade é que Compostela xa sentiu moito antes esa vocación de universa-

lidade. Incluso, exaxerando un pouco, poderíamos dicir que Compostela naceu desa aspiración á universalidade. Porque, senón, como se podería explicar que Compostela pase en pouco máis dun século de ser un santuario local na remota Galicia a ser xunto con Roma e Xerusalén un dos tres grandes centros de peregrinación da Cristiandade? Recordemos neste contexto que xa polo ano 931 (ou sexa só uns cen anos despois do descubrimento da tumba) chegou ao mosteiro bieito de Reichenau no Lago de Constanza un peregrino que aseguraba ter estado en Compostela e falaba tamén dunha peregrinación a Roma e Xerusalén.

Esta expansión fulgurante do culto xacobeo xunto coa conseguinte transformación de Compostela nun dos grandes centros espirituais da cristiandade constitúen ao meu parecer o auténtico milagre de Santiago. Un milagre aínda maior e máis real que o da translación das reliquias. Pero ao mesmo tempo non debemos esquecer que ese milagre non veu caído do ceo. Detrás del están personaxes históricos concretos que desenvolveron esa grandiosa visión de Compostela e de Galicia e contribuíron co seu esforzo a realizala. A Compostela universal, na súa aspiración a participar xunto con Roma na dirección da cristiandade, é o resultado dun proxecto concibido e elaborado ao longo de xeracións por grandes personalidades históricas.

Unha destas personaxes é o autor do sermón *Exultemus*. Claro está que este non foi ningún papa León, que, polo demais, en caso de que fose así, tería que ter sido un papa posterior ao século octavo (p. e, León III), porque no sermón faise mención do himno *O Dei verbum*, escrito arredor do ano 785. Por outro lado parece que o mesmo compilador do *Códice Calixtino* non está moi seguro á hora de inventarse a autoría. No índice dos capítulos do primeiro libro nomea como autor a un tal bispo Máximo para acabar despois atribuíndolle o sermón a un papa León.

Esta inseguridade na definición da autoría explícase moi ben pola problemática dun texto de tan forte tendencia antirromana. Nada mellor para descargar responsabilidades que atribuírle esas teses tan provocadoras a un tal bispo Máximo ou a un indetermi-

nado papa León perdido na brétema dos séculos pasados. A nebulosidade que oculta ao autor é pola tanto intencionada, de forma que sabemos que non era nin un bispo Máximo nin un papa León, pero nunca poderemos chegar a saber nada sobre a súa identidade.

Cabe supoñer que era español ou polo menos alguén afincado en España, porque só así se pode explicar que diga que Santiago, venerado comunmente en todo o mundo é o noso patrón de forma especial. Quizais incluso podería ser un compostelán, pero seguro que non era idéntico ao compilador do *Códice Calixtino*, que se presenta a si mesmo como papa Calixto. Isto podemos afirmalo porque, se ben as dúas personaxes comparten o mesmo entusiasmo polo Apóstolo e por Compostela, diferénciase claramente en dous puntos importantes: para o pseudo-León España xoga un papel primario na relación co apóstolo Santiago, mentres que o pseudo-Calixto pon a Galicia no centro da relación con Santiago: este é en primeiro lugar patrón e apóstolo de Galicia e só secundariamente o é de España. Outra marcada diferenza radica na maneira de entender a misión do Apóstolo en España, mentres que o pseudo-León a exclúe claramente, o pseudo-Calixto móstrase máis inseguro neste punto.

Pero os dous son grandes visionarios que coas súas ideas contribuíron a transformar a historia de Galicia e os dous comparten o destino de ser a pesar dos seus enormes méritos uns case totais descoñecidos.

Manuel Santos Noya
Universidade de Tübingen